

**ХУМАННОТО ЕКОЛОГИЧНО ОБРАЗОВАНИЕ В ПОДГОТОВКАТА НА
СТУДЕНТИ ПО ПЕДАГОГИКА**

Анна Арнаудова-Отузбирова
*Тракийски университет, Педагогически факултет,
Стара Загора 6000, България*
annarnaudova@abv.bg

**HUMANE ENVIRONMENTAL EDUCATION IN THE TRAINING OF STUDENTS
OF PEDAGOGY**

Anna Arnaudova-Otoubirova
*Trakia University, Faculty of Education,
Stara Zagora 6000, Bulgaria*
annarnaudova@abv.bg

Humane environmental education is an approach to education which advocates the humane treatment of animals and promotes kindness, compassion and empathy towards all forms of life on Earth. It is a valuable means of educating young people and teaching basic human values. The following article presents some of the outcomes following the introduction of a humane environmental education course at the Faculty of Education in Trakia University, Bulgaria. The scientific study is based on an empirical analysis of the data collected and outlines the impact of the experimental education on students' involvement in animal protection initiatives and their willingness to teach environmental education.

Key words: humane environmental education, animal protection

Екологичното образование (ЕО) е важна част от развитието на личността с цел изграждане на екологична култура и съзнание, чието проявление е екологичното поведение, определящо се както от формираните знания и умения, така и от личния опит (Костова 2003:107). За съжаление в условията на високотехнологичното общество, в което живеем, се наблюдават тревожни тенденции на отчуждаване на децата от природата (Белова и колеktiv, 1997:322; Мирчева, 2006:93-94; Балмфърд, 2002 и Пилгрим, 2008 в Макмилан и Васър, 2010:435). Това налага необходимостта от въвеждане на ЕО от най-ранна възраст, както и от интегрирането му във всички учебни предмети, от възпитание на критическо мислене, на емоционална обвързаност с природата, на уважение и съпричастност към всички живи същества, на готовност за действие. За целта е необходимо „формиране на отговорно, ценностно ориентирано отношение към природата“ (Ваклева, 2008:410) и допълнителна професионална квалификация на учителите с интердисциплинарен характер, която да отговори на потребностите на образованието и обществото (Бонева, 2008:22).

В контекста на казаното до тук, избираемата учебна дисциплина „Английски език и екологично образование“ в Педагогически факултет на Тракийски университет със своята интердисциплинарна насоченост обединява принципите на хуманното екологично образование и чуждоезиковото обучение посредством приложението на съдържателно-езиково интегративен подход (*англ. – content and language integrated learning*).

Хуманното образование (*англ. – humane education*) се заражда в САЩ и се асоциира с идеите на английския философ Джон Лок. Терминът „хуманно образование“ е използван за първи път от Джордж Енджъл през 1868г. Той вярва, че възпитанието на децата в хуманно отношение към животните ще допринесе за израстването им в грижовни, съпричастни и морално извисени хора. В Англия, САЩ и по-късно в Канада се създават доброволчески групи от млади хора, които се заклеват „да проявяват доброта към всички беззащитни създания и да ги бранят от жестокости“

(Унти и Дероса, 2003:29). Днес, дружествата за защита на животните предлагат хуманно-насочени образователни програми, а в САЩ е създаден Институт за хуманно образование (англ. - *Institute for Humane Education*), който предлага краткосрочни курсове и следдипломно обучение.

Според Томас и Берн (2002|:194) терминът „хуманно образование“ първоначално се свързва с хуманното отношение към животните. В последствие понятието обхваща и други теми, отнасящи се до опазването на околната среда и човешките права. Зоуи Вейл, президент на Института за хуманно образование, определя основните му цели като насочени към възпитанието на едно поколение, което да притежава нужните знания за настъпващите планетарни промени, свързани с проявите на геноцид, нарастващата бедност на населението, съвременните форми на робски труд, замърсяването на околната среда, изчерпването на природните ресурси, загубата на биоразнообразие, нехуманното и жестоко отношение към животните, използвани за изследователски цели, в хранителната и кожарската индустрия и др.. За целта е нужно прилагането на подход в обучението, насочен към коректното предоставяне на информация, насърчаване на критическо мислене, възпитание на уважение и отговорност и правото на осъзнат избор (Вейл, 2006: 645-646).

Хуманното образование е образование, насочено към разбиране и толерантност, към уважение, отговорност и състрадание, както и към осъзнаване на връзката между всички живи същества на нашата планета (Бетъл, 2003:4). *Хуманното екологично образование* промотира тези ценности и е особено значимо, защото акцентира върху нуждите и правата на всички живи същества, както на хората, така и на животните (Кейн, 2008:2).

Материал и методи

Настоящото изследване акцентира върху приложимостта на хуманното екологично образование в подготовката на студенти по педагогика. Проучването е проведено в Педагогически факултет на Тракийски университет и обхваща 75 студенти.

Целта на изследването е насочена към проследяване на влиянието на обучението по хуманното екологично образование върху поведенческите нагласи на студентите и в частност върху онези от тях, свързани с хуманното отношение към животните и желанието за преподаване на ЕО.

Методите на педагогическото изследване включват: *анализ на научна и научно-методическа литература; педагогически експеримент* при въвеждането на хуманно екологично образование в обучението; *анкетно проучване* и *математико-статистически методи за анализ* (дескриптивен анализ, корелационен анализ, еднофакторен дисперсионен анализ ANOVA, Т-тест).

Анкетното проучване се провежда в началото и в края на обучението и предоставя възможност за сравняване на резултатите на студентите от експерименталните групи с тези на участниците от контролната група.

Първа експериментална група (E1) обхваща 20 студенти с езиково ниво *intermediate (B1)*, които изучават хуманно екологично образование на английски език.

Втора експериментална група (E2) включва 39 студенти с езиково ниво *pre-intermediate (A2)*, които изучават хуманно екологично образование на английски език.

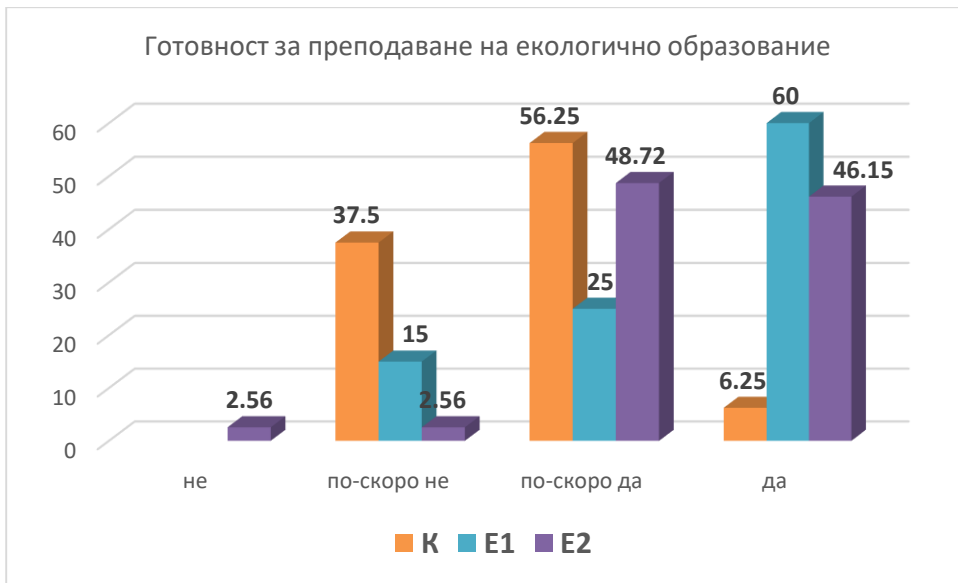
Контролната група (K) се състои от 16 студенти, които изучават екологично образование на български език без хуманна насоченост.

В обучението на експерименталните групи са застъпени теми, отнасящи се до биоразнообразието и неговото опазване, влиянието на антропогенния фактор, хуманното отношение и благополучието на животните, антрозоологията и анималотерапията.

Анализ на резултатите и дискусия

Настоящият анализ проследява желанието на обучаемите да интегрират екологично образование в бъдещата си педагогическа практика, както и динамиката и влиянието на поведенческите нагласи в подкрепа на хуманното отношение към животните.

Данните показват, че значителен брой студенти проявяват интерес към преподаването на екологично учебно съдържание в бъдещата си педагогическа практика (фиг. 1).

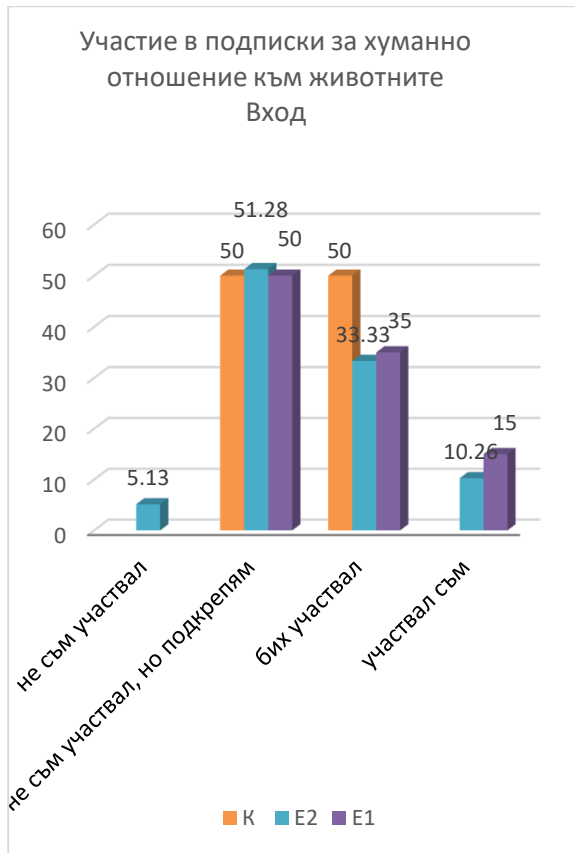
Фигура 1

Най-много представители на E1 (хуманно екологично образование и високо ниво на езика) заявяват, че биха искали да преподават екологично образование (ЕО) (60%), докато сред респондентите от E2 (хуманно екологично образование и ниско ниво на езика) отговорите са относително равномерно разпределени между тези, които желаят да преподават (46,15%) и тези, които по-скоро биха искали да преподават ЕО, но не са напълно убедени в това (48,72%). По-високият процент желаещи сред представителите на E1 вероятно се дължи на по-високото езиково ниво на обучаемите, което им е помогнало в разбирането, осмислянето и усвояването на екологичния учебен материал на английски език. Сред студентите от контролната група K (стандартно екологично образование) има най-много изразени нагласи „по-скоро да“ за преподаване на ЕО (56,25%), но това е групата и с най-голям дял респонденти, чиито отговори клонят към нежелание за интегриране на ЕО в бъдещата педагогическа дейност (37,5%). В сравнение с тях делът на студентите от експерименталните групи E1 и E2 с негативни нагласи за преподаване на ЕО в бъдещата им педагогическа практика, е много по-нисък.

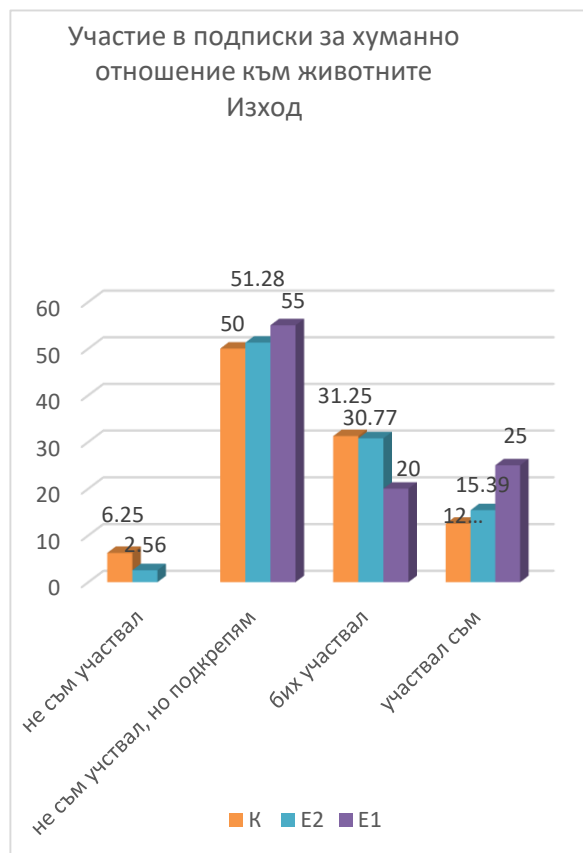
По отношение на участието на обучаемите в инициативи в защита на хуманното отношение към животни също се наблюдава известна динамика.

Според стойностите, отразени на фиг. 2 преди началото на обучението най-голям процент участници (близо половината от всяка група) твърдят, че не са участвали в акции за хуманно отношение към животните, но ги подкрепят. След приключване на обучението този дял се запазва относително непроменен (фиг. 3). Нараства обаче процентът на онези от респондентите, които заявяват, че са участвали в такива акции. За контролната група броят им се увеличава от 0 до 12,5%, за E2 от 10% до 15% и за E1 от 15% до 25%. Следователно, студентите и от трите групи са станали по-съпричастни

и по-активни в подкрепата си на опити да бъде инкриминирано жестокото отношение към животните.

Фигура 2

Фигура 3

За установяване на зависимост между екологичните нагласи в защита на хуманното отношение към животни и готовността за преподаване на екологично образование при двете експериментални групи и при контролната група беше приложен корелационен анализ по Пийърсън (таблица 1).

Таблица 1. Зависимости между готовността за преподаване на екологично образование и хуманното отношение към животните при експерименталните групи.

Сила на зависимостта	Конативни компоненти на екологичните нагласи
Силна правопрпорционална корелационна зависимост	<p>НА ВХОДЯЩО НИВО:</p> <p>участие в подписки в подкрепа на хуманното отношение към животните ($r=0,39$; $p<0,05$);</p> <p>НА ИЗХОДЯЩО НИВО:</p> <p>участие в подписки в подкрепа на хуманното отношение към животните ($r=0,46$; $p<0,05$);</p>

Корелационна зависимост при представителите на контролната група със стандартно обучение по екологично образование не се наблюдава.

От статистическия анализ е видно, че участието на студентите в подписки в защита на хуманното отношение към животните оказва влияние върху тяхната готовност да преподават ЕО в ролята си на бъдещи педагози (Таблица 2; $F=5,62$).

Таблица 2. Влияние на участието в подписки в подкрепа на хуманното отношение към животни (вход) върху готовността за преподаване на ЕО при експерименталните групи.

<i>Зависими променливи</i>	<i>Предиктор</i>	<i>Степени на предиктора</i>	\bar{X}	<i>Std.</i>	<i>F</i>	<i>p</i>	<i>t (p)</i>
Готовност за преподаване на екологично образование в бъдещата педагогическа практика	Участие в подписки в подкрепа на хуманното отношение към животни (вход)	2 - не подкрепям такива акции	2	1,41	5,62	0,002	t _{2,3} =2,61 (0,01)
		3 - не съм участвал, но подкрепям	3,33	0,66			t _{2,4} =2,92 (0,008)
		4 - бих участвал	3,45	0,6			t _{2,5} =4,67 (0,002)
		5 - участвал съм	4	0,00			t _{3,5} =2,64 (0,01) t _{4,5} =2,38 (0,03)

Онези от респондентите, които не подкрепят акциите за хуманно отношение към животните, са статистически значимо по-слабо склонни да преподават ЕО. Едновременно с това се забелязва, че студентите, които не са участвали, но подкрепят и онези, които биха участвали в такива акции, статистически значимо изразяват по-малка категоричност в готовността си да преподават ЕО в сравнение със студентите, които са участвали в подписки в защита на хуманното отношение към животни. Може да се направи извод, че студентите, които имат по изявена позиция в подкрепа на хуманното отношение към животните са също така и по-склонни да преподават ЕО като бъдещи педагози.

Анализът на резултатите от анкетното проучване, реализирано в края на обучението показва, че влиянието на участието в инициативи в подкрепа на хуманното отношение към животни върху готовността за преподаване на ЕО се запазва и в края на обучението (табл. 3).

Таблица 3. Влияние на участието в подписки в подкрепа на хуманното отношение към животни (изход) върху готовността за преподаване на ЕО при експерименталните групи.

<i>Зависими променливи</i>	<i>Предиктор</i>	<i>Степени на предиктора</i>	\bar{X}	<i>Std.</i>	<i>F</i>	<i>p</i>	<i>t (p)</i>
Готовност за преподаване на екологично образование в бъдещата педагогическа практика	Участието в подписки в подкрепа на хуманното отношение към животни (изход)	2 - не подкрепям такива акции	1		9,14	0,00	t _{2,3} =3,26 (0,002)
		3 - не съм участвал, но подкрепям	3,26	0,68			t _{2,4} =4,7 (0,0003)
		4 - бих участвал	3,5	0,51			t _{2,5} =9,24 (0,00)
		5 - участвал съм	3,9	0,3			

От данните в таблицата става ясно, че студентите, които в края на педагогическия експеримент повече подкрепят организирането на подписки в защита на хуманното отношение към животни статистически значимо са по-склонни да

преподават ЕО, съпоставимо с обучаемите, които не подкрепят подписките в защита на хуманното отношение към животни (табл. 3). Темата за хуманното отношение към животните е широко застъпена в учебното съдържание по избираемата дисциплина „Английски език и екологично образование” при експерименталните групи. Това показва, че обучението по хуманно екологично образование е ефективно, тъй като респондентите, които се проявяват по-активно в подкрепа на хуманното отношение към животни, вероятно имат по-силно развито екологично самосъзнание, поради което имат и по-силно желание самите те да преподават ЕО и да възпитават децата в екологично отговорно поведение към природата.

За разлика от участниците в експерименталното обучение при студентите от контролната група, които изучават стандартно ЕО, факторът „участие в подписки за хуманно отношение към животните” не влияе върху желанието на обучаемите да преподават ЕО в бъдещата им педагогическа практика. Проявяват се други зависимости, които не са обект на настоящото изследване.

Заключение

В заключение, може да се обобщи, че готовността за преподаване на ЕО се определя от различни фактори. При експерименталното обучение, основаващо се на принципите на хуманното екологично образование, тя зависи от участието в инициативи в подкрепа на хуманно отношение към животните, а при стандартното обучение по екологично образование подобна зависимост липсва. Следователно, активната ангажираност в защита на хуманното отношение към животните като форма на социално екологично поведение предопределя студентския интерес и готовност за преподаване на ЕО в бъдещата им педагогическа практика и е доказателство за ефективността на обучението чрез хуманно екологично образование. Подобно твърдение обаче не следва да се приема за категорично поради наличието на различни личностни фактори и фактори на средата, които не са обект на настоящото изследване, но биха могли да повлияят на крайните резултати. Налице е явен потенциал за интегриране на хуманно и екологично образование дори в контекста на чуждоезиковото обучение. Положителните резултати при експерименталните групи потвърждават констатациите на Домзалски и Гатарек (2010:44), че хуманно насоченото обучение създава смислово-съдържателна и емоционално наситена среда при усвояването на чужд език, която предразполага към отворен диалог по критични въпроси, споделяне на лични мнения и желание за комуникация. Това може да бъде предпоставка за успешно личностно-ориентирано и активно усвояване на езика, засилен интерес и допълнителни лингвистични ползи за обучаемите, чиято екологична отговорност, съпричастност и готовност за действие придобиват нови измерения в следствие на хуманно насоченото екологично образование.

Използвана литература:

Белова, М., Бояджиева, Н., Димитрова, Г., Сапунджиева, К., 1997: Белова, М., Бояджиева, Н., Димитрова, Г., Сапунджиева, К. Теоретични основи на възпитанието. „Веда Словена – ЖГ”. София.

Бонева, М., „Проекции на устойчивото развитие в образованието”, Научни трудове на Русенския университет, том 47, серия 5.2, стр. 17-24, 2008г.

Ваклева, Зл. П., 2008. „Съвременни аспекти на екологичното образование”. Юбилейна научна конференция по екология (сборник с доклади). Илиана Г. Велчева, Ангел Г. Цеков (ред.). Пловдив. стр. 410-419

Science & Technologies

Костова, З., 2003: Костова, З. Концептуализация на екологичното образование. Фабер. София.

Мирчева, И., Джамбазова, Е., 2006: Мирчева, И., Джамбазова, Е. Докосване до природата. „Веда Словена – ЖГ”. София.

Battle, T., 2003: Battle, T. Learning to care through kindness to animals: a guide for teachers, The Alberta Teachers' association, 2003 [http://www.cochranehumane.ca/education/attachments/AlbertaSPCALearning_to_Care.pdf, 21.06.2019]

Caine, R.S.E., Towards a Framework of Humane Non-Anthropocentric Environmental Education, PhD dissertation abstract, University of Toronto, 2008: 1-13 [<https://tspace.library.utoronto.ca>, 16.07.2015]

Domzalski, A., Gatarek, B., „Introducing Humane Education to TESOL Curricula“, Selected Proceedings of both the 2009 and 2010 Michigan Teachers of English to Speakers of Other Languages Conferences, October 9-10, 2009 and October 1-2, 2010, [<http://commons.emich.edu/cgi/viewcontent.cgi?filename=3&article=1000&context=mitesol&type=additional>, 22.06.2019]

McMillan, E., Vasseur, L., „Environmental Education: Interdisciplinarity in Action“. The International Journal of Interdisciplinary Social Sciences, Volume 5, Number 3, 435-445, 2010, <http://www.SocialSciences-Journal.com>, ISSN 1833-1882

Thomas, S.C., Beirne, P., 2002. „Humane education and Humanistic Philosophy: Toward a New Curriculum“. Journal of Humanistic Counselling, Education and Development, Fall 2002, Volume 41: 190-199

Unti, B., DeRosa, B., 2003. „Humane Education: Past, Present and Future“. In: The State of the Animals II, 27-50, [http://www.humanesociety.org/sites/default/files/archive/assets/pdfs/hsp/soa_ii_chap03.pdf, 22.03.2019]

Weil, Z., 2006. „Every Life of Value: Humane Education for a Peaceful and Sustainable World“. In: Living a life of Value. Merchev, J.A. (Ed.). San Diego: Values of the Wise Press.